

IN MEMORIAM

IN MEMORIAM ПРОФ. Д.Ф.Н. ИВАН КУЦАРОВ (1942 – 2019)

IN MEMORIAM OF PROF. DSC IVAN KUTSAROV (1942–2019)

На 31 януари 2019 г. след кратко боледуване почина Иван Костадинов Куцаров, доктор на филологическите науки, професор по български език в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, изтъкнат български учен с огромен принос в областта на лингвистичната българистика и славистика, в подготовката на филологически кадри и в организацията и ръководството на българската наука и висше образование през последните 30 години.

Той е роден на 4 февруари 1942 г. в Бургас. През 1967 г. завършва славянска филология (чешки език) в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Няколко години е преподавател по български език в Учительския институт в родния си град, след което, от 1972 г., става аспирант в Катедрата по славянско езикознание на Софийския университет. През 1978 г. защитава дисертация на тема *Явлението преизказност и преизказването в славянските езици* и му е присъдена степената „кандидат на филологическите науки“. От 1974 г. до края на живота си той работи в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Започва като асистент по съвременен български език, през 1981 г. става доцент, от 1995 г. е професор. Темата на големия му докторат, защитен през 1992 г., е *Конклузивът в славянските езици*.

Той е автор на повече от 200 научни и научнопопулярни публикации – монографии, учебници, учебни помагала, сборници, студии, статии, бележки и научни съобщения, рецензии, отзиви и др. Продукцията му е израз на широтата на неговите лингвистични интереси и на активната му обществена дейност в сферата на науката и образованието. С най-голяма стойност за науката са заниманията и проучванията му в следните три лингвистични области: морфология на съвременния български книжовен език, по-специално темпорална и модална система на българския глагол (в много от случаите – в съпоставка с другите славянски езици); функционална граматика – с акцент върху теорията на граматичните и функцио-

нално-семантичните категории; история на славистиката и българистиката, и преди всичко на лингвистичната славистика и българистика.

Това, което обединява повечето от изследванията в посочените три области, е именно неотслабващият интерес на автора към глаголната тема, към която е подходено с адекватна на сложността ѝ сериозност, задълбоченост и въображение, с изчистена, модерна и нова за България през втората половина на 70-те и началото на 80-те години на XX век теория, с респектиращо със своята всеобхватност лингвистично знание за всичко, написано по съответните въпроси у нас и в чужбина, предадено с необходимото уважение към чуждото мнение, в полемичен, но изключително принципен, дори скрупулъозен дух. Това беше една от най-важните положителни черти в творческия маниер на проф. Куцаров – да представи и оцени съобразно с концептуалната рамка на своята теория и тема изчерпателен списък на всички приноси, дори на най-малките, на тези, които в повечето случаи са останали незабелязани сред общия поток от изследвания. На проф. Куцаров беше чужд синдромът на немалка част от големите учени, които, колкото по-високо се намират в академичната и чисто научна йерархия, толкова по-малко забелязват, четат и цитират приносите на по-младите си колеги, или пък дори и да са ги забелязали, трудно ги акцептират в собствените си трудове. Особено ярко доказателство в това отношение е обобщаващият труд *Теоретична граматика на българския език. Морфология* (2007), който, от една страна, дава най-пълна и завършена картина на морфологичната концепция на автора, а от друга страна, представлява най-подробната в нашата наука панорама на граматичните изследвания през последните 150 години (от Неофит Рилски насам). В по-голяма или по-малка степен тази констатация важи и за останалите трудове на автора (дисертации, монографии, учебници, статии).

Иван Куцаров е автор на следните книги: 1. Увод в славянската филология. Езиковедска славистика. Част I. София, 1980; 2. Преизказването в българския език. София, Народна просвета, 1984; 3. Очерк по функционално-семантична граматика на българския език. Пловдив: Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, 1985 (2. изд.: 1989); 4. Проблеми на българската морфология (помагало за студенти). Пловдив, Пловдивско университетско издателство, 1993; 5. Едно екзотично наклонение на българския глагол. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1994; 6. Лекции по българска морфология. Пловдив, Пловдивско университетско издателство, 1997; 7. Съвременен български език (фонетика, лексикология, словообразуване, морфология, синтаксис). София, Издателска къща „Петър Берон“, 1998 [в съавт. с Тодор Бояджиев и Йордан Пенчев] (няколко издания); 8. Славяните и славянската филология. Пловдив, Пловдивско университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2002; 9. Етюди по славистике. Пловдив, ИК „Призма“, 2003; 10. Теоретична граматика на българския език. Морфология. Пловдив, Университет-

ско издателство „Паисий Хилендарски“, 2007; 11. Актуална морфология. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2011; 12. Световните форуми на славянската морфология „и още нещо“. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2015.

Той започва своята научна кариера с изследване на една от най-интересните, ярки и специфични черти на българския език – преизказването на глаголното действие. Същевременно това е един от най-дискусионните научни въпроси, многократно поставян на разглеждане от най-авторитетните български и чуждестранни учени. Авторът категорично отстоява гледището, че преизказността не е компонент на категорията наклонение, а заедно с немаркираната непреизказност образува отделна глаголна категория, която той нарича *вид на изказването*. В следващите си трудове той задълбочава наблюденията си върху категориите на българския глагол. Така постепенно се формира оригиналната авторова концепция за формите от типа *пишел е* като принадлежащи към „екзотичното“ наклонение *конклузив* и за известната деветчленна темпорална система като система от три морфологични категории – *време*, *вид на действието* и *таксис*. Едновременно с това авторът обосновава и наличието на още една глаголна морфологична категория – *статус*, а на именната категория определеност-неопределеност след Балан присвоява името *положение*.

Почти всички книги на автора получават задълбочени положителни отзиви в най-авторитетните български и чужди периодични издания (сп. *Български език*, *Съпоставително езикознание*, *Slavia* и др.), а монографиите, студиите и статиите му широко се цитират както от авторитетни лингвисти от ранга на А. В. Бондарко и Е. И. Дьомина (Русия), К. Чвани (САЩ), Й. Линдстет (Финландия), Ж. Фьойе (Франция), Ро Хауге (Норвегия), Х. Валтер (Германия) и др., така и от българисти и слависти от всякакъв калибър. Идеите и трудовете на проф. Куцаров стоят в основата на формиралата се в Пловдив, но с последователи и в други българистични центрове школа по функционална морфология, в рамките на която се защитиха дисертации, написаха се книги, израснаха и се хабилитираха последователи на учения.

Вторият пласт от приноси на проф. Иван Куцаров, тясно свързан с публикациите му върху българските глаголни категории, защото представлява тяхна теоретична и концептуална основа, са изследванията му в областта на функционалната граматика. Първоначално този пласт от приноси е вдъхновен от трудовете на руския лингвист, основател на добилата европейска популярност теория за функционално-семантичните полета, А. В. Бондарко. От 90-те години на XX век вижданията на Куцаров все повече добиват очертанията на собствена, с немалко оригинални моменти теоретична основа за изследване морфологията на съвременния български език, виждания, които го отдалечават от последващото развитие на функционалната теория на първоизточника.

Книгата *Очерк по функционално-семантична граматика на българския език* (I изд. 1985; II изд. 1989), замислена като учебник за студентите по българска филология в Пловдивския университет, бързо се превръща в най-търсената и четена както от научен интерес, така и от чисто любопитство граматика на българския език, а името на автора трайно се налага в лингвистичните среди като име на оригинален лингвист, който иска да каже нещо ново и свежо за толкова описваната българска граматика. Тук за първи път се излага новата не само за България лингвистична теория за функционално-семантичните категории, нещо повече – за първи път описанието на цялата морфологична система на българския език от явления и категории се подчинява на тази теория. По-късно авторът усъвършенства и доразвива както теорията си, така и вижданията си за българската морфология в книгите *Лекции по българска морфология* (1997), *Теоретична граматика на българския език. Морфология* (2007). Последният труд слага венец на творческата дейност на автора – с обема си, с оригиналността и систематичността на вижданията си и с последователното панорамно представяне на историята на проучванията на всеки от морфологичните обекти този труд представлява високо постижение не само за автора, но за цялата българска лингвистика. Достойнствата на този труд тепърва ще се оценяват и анализират.

Не е пресилено да се каже, че посочените трудове на проф. Куцаров представляват повратен момент в историята на българската лингвистика.

Не по-малки са заслугите на проф. Куцаров към историята на лингвистичната славистика и българистика. Сам славист по образование, той бързо се превръща в деец на славистиката и славянската идея, учен с многостранни контакти във всички славянски страни, неизменен участник в славистичните конгреси и други научни прояви, радетел за обединена и силна славистика, който приветства всяко едно постижение в тази сфера и страда, когато вижда как през последните години славистиката все повече върви към упадък. Той е автор на огромния по обем и респектиращия с фактологичния си материал том *Славяните и славянската филология* (2002) – истинска енциклопедия по история на славистиката и българистиката от втората половина на XIX век до наши дни.

Проф. Иван Куцаров извършваше с голям ентузиазъм преподавателската си дейност както в Пловдивския университет, така и в другите български университети, където е изнасял лекционни курсове за по-кратко или по-дълго време. Бил е гост лектор в редица чуждестранни университети, занимавал се е с консултантна и ръководна дейност на докторанти, специализанти, млади учени. Неговите лекции по сравнителна граматика на славянските езици, увод в славянската филология и особено по българска морфология (общ курс и спецкурсове) предизвикваха небивал за лингвистични дисциплини интерес – ораторското му майсторство, поле-

мичният тон, множеството любопитни примери и сравнения оставят незабравим отпечатък върху аудиторията, формират у бъдещите филолози дух на свобода и вкус към новото и непознатото, запалват у младите личности изследователска страст, спечелват ги за каузата на науката.

В личността на проф. Иван Куцаров идеално се съчетаваха кабинетният учен, обаятелният лектор и популяризатор на науката, неуморният деец в научния живот и висшето образование на страната. Проф. Куцаров има решаваща заслуга за основаването и развитието на филологията в Пловдивския университет и особено на катедрата по български език, която почти изцяло е сформирана от ученици и последователи на учения. Благодарение на авторитета и позициите на учения задълго Пловдив се превръща в средище на най-изтъкнатите български и чуждестранни лингвисти, работещи в сферата на българистиката и славистиката, в творческа работилница на кадри, ръководени от учени с много опит и много знания. Дълги години той заема редица ръководни позиции в университета – ръководител на катедрата, декан на Филологическия факултет, а от 2003 г. в продължение на осем години – ректор на Пловдивския университет.

Той беше член на Комисията по граматичен анализ към Международния комитет на славистите. Бил е дългогодишен член на Специализирания научен съвет по езикознание към ВАК и член на Президиума на ВАК.

Съвременната българска лингвистика и славистиката като цяло претърпяха огромна загуба. Напусна ни не само голям учен, но и прекрасен човек, колега, приятел, покровител на науката и на всички, които ѝ се посвещават. Със своя южняшки темперамент, необуздало научно любопитство и интелигентен хумор той ставаше притегателен център където и да беше, където и да се появяше – не само в любимата си катедра, в любимия си университет и град, а навсякъде – по форуми и научни конгреси, конференции, симпозиуми...

Поклон пред делото на Иван Куцаров! Да бъде светла паметта му!

✉ *Чл.-кор. проф. д.ф.н. Стоян Буров*
Катедра по съвременен български език
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
ул. „Теодосий Търновски“ № 2, 5003 Велико Търново, България
s.burov@ts.uni-vt.bg

✉ *Prof. Stoyan Burov, DSc*
Department of Modern Bulgarian Language
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo
2 T. Tarnovski, Veliko Tarnovo 5003, Bulgaria
s.burov@ts.uni-vt.bg